SELÇUK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

SEFAD, 2025; (53): 223-240
e-ISSN: 2458-908X
DOI Number: 10.21497/sefad.1550491
Araştırma Makalesi / Research Article

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Aristotelesçi Klasik Mantıktan Fregeci Modern Mantığa Geçişte Cevher Fikrinin Dönüşümü[1]

Hasan Remzi Eker[*]

[*] *Arş. Gör. / Res. Asst.*
Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü / Mardin Artuklu University, Faculty of Letters, Philosophy Department
hasanremzieker@artuklu.edu.tr
Mardin / TÜRKİYE

Gönderim / Received:
15 Eylül 2024
Kabul / Accepted:
26 Nisan 2025
Alan Editörü / Field Editor:
Ülfet Dağ

Öz

Aristotelesçi klasik mantıkta cevher düşüncesi varlığın somut bireysel varlığın bilgisine dayalı olduğunu iddia etmektedir. Bu sebeple, adların adlandırdığı nesnelerin varlığın kendisine yönelik bir ilişkisi söz konusudur. Kant'ın transandantal düşüncesiyle birlikte Aristotelesçi cevher düşüncesinin yerini bilgimizle uyumlu nesne anlayışının aldığı görülmektedir. Fregeci modern mantıkla beraber bu tartışma dilin mantıksal formuna dayalı olarak mantıksal nesneden bahsedilmesine dönüşmüştür. Bu çalışmada Aristotelesçi klasik mantıkta karşımıza çıkan cevher düşüncesinin Fregeci modern mantığa geçildiğinde nasıl bir dönüşüme uğradığı sorusuna cevap aranmıştır. Yöntem olarak, Aristotelesçi klasik mantık anlayışı ile Fregeci modern mantık anlayışındaki temel farklılık cevher kategorisi bakımından analiz edilmiştir. Bu farklılığa kurucu etkisi olan Kant'ın transandantal mantık anlayışı ise Aristotelesçi mantığa getirdiği eleştiriler ve Frege'nin düşüncesine etkileri bakımından incelenmiştir. Frege'ye göre dilin mantığı aritmetiğin mantığa indirgenmesini sağlayacak şekilde analitik a priori bir yapıdadır. Sonuç olarak, Fregeci modern mantıkta dilin fonksiyon ve argüman temelli yapısına göre önermenin elde ettiği doğruluk değerinin bir mantıksal nesne olarak açıklanması mümkündür. Böylece mantıksal nesne Aristotelesçi cevher düşüncesine bağlı olmaksızın önermenin mantıksal formuna göre değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Cevher, mantıksal nesne, Aristoteles, Kant, Frege.

The Transformation of The Idea of Substance From Aristotelian Classical Logic to Fregean Modern Logic

Abstract

Aristotelian classical logic, based on the idea of substance, claims that existence is based on the knowledge of concrete individual existence. For this reason, the objects named by names have a relation to existence itself. With Kant's transcendental thought, it is seen that an understanding of the object compatible with our knowledge replaces the Aristotelian idea of substance. With Fregean modern logic, this discussion has turned into talking about the logical object based on the logical form of language. This study seeks to answer the question of how the relationship between the idea of substance, which we encounter in Aristotelian classical logic, and existence in terms of logical objects is transformed in Fregean modern logic. Methodologically, the fundamental difference between Aristotelian classical logic and Fregean modern logic is analyzed in terms of the category of substance. According to Frege, the logic of language has an analytic a priori structure that enables arithmetic to be reduced to logic. As a result, in Fregean modern logic, according to the function and argument-based structure of language, it is possible to explain the truth value obtained by the proposition as a logical object.

Keywords: Substance, logical object, Aristotle, Kant, Frege.

[1] Bu çalışma İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Yüksek Lisans Programı'nda hazırlanmış olan "Aristotelesçi klasik mantıktan Fregeci modern mantığa geçişte cevher fikrinin dönüşümü" başlıklı tezden türetilmiştir.

GİRİŞ

Aristotelesçi klasik mantıkta dil, özne ve yüklemin ilişkisine dayalı olarak anlaşılmaktadır. Kategoriler anlayışıyla birlikte özneye yüklenen yüklemlerin türleri belirlenmektedir. Burada karşımıza cevher kategorisi çıkmaktadır. "Varlık bütün anlamlara gelmekle birlikte, asıl anlamında var olan bir şeyin, "bir şeyi o yapan şey", yani onun cevherini ifade eden şey olduğu açıktır." (Aristoteles, 1996, s. 306 [1028a10]). Varlığın tanımını veren bu kategori, varlığın sabit kalan tarafını da oluşturmaktadır.

Cevher kategorisinin oynadığı rol, varlığın ne olduğunun bilinmesi ve bu varlığa yüklenen diğer kategoriler aracılığıyla bu varlığın bilgisinin artırılmasıdır. Cevher düşüncesinin bir boyutu da taşıyıcı (hypokeimenon) konusundaki açıklamalarda yer almaktadır. Aristoteles taşıyıcı konusunda cevheri taşıyıcıya yüklenmeyen olarak tanımlamaktadır. Geriye kalan şeyler arazlardır ve bunlar taşıyıcıya yüklenerek elde edilmektedir. Varlığın kendisi duyusal olarak bilinen somut bireysel varlıktır. Aristoteles için somut olarak işaret edilen bir şey olmadığında tümel adlar veya cevher kategorisi olamaz. Örneğin; bir ahşap ev hakkındaki bilgimiz bu evin tümel ev bilgisinden ve evin tanımını veren cevher kategorisinden bağımsız olarak ahşap evin kendisini de kabul etmektedir (Şaman, 2021, s. 503-505).

Kant'ın transandantal felsefesinin temel iddiası bizden bağımsız bir nesnenin bilinemeyeceği hakkındadır. Transandantal düşüncenin amacı transandant koşulları düşünce süreçlerinden uzaklaştırmaktır. Bu yaklaşım Aristotelesçi klasik mantık anlayışında yer alan cevher düşüncesini eleştiren bir yaklaşımdır. Aristoteles'te cevher kategorisi fikri nesnenin doğasını öne çıkarmaktadır. Bununla birlikte nesnenin bilgisini verili kabul etmektedir. Kant'a göre cevher kategorisinin bu konumu varlığın bilgisini öncelikli görmekten dolayı transandant yaklaşımdır. Kant'ta bağıntı kategorisinde olan cevher bilgi açısından geçerlidir. Fenomenlerin bilgisinin elde edilmesinde kullanılan ve doğuştan gelen kategorilerden birisi olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda cevher fenomenlerde kalıcılık ilkesi olarak düşünülmektedir.

Kant'ın transandantal düşüncesine göre deneyimden önce bilgi olamaz. Bir nesne hakkındaki bilgimiz tecrübeyle elde edinilen kavramlar olabilir. Bu durum adların adlandırdığı bir mantıksal nesnenin varlığın kendisiyle zorunlu ilişkisini olumsuz görmektedir. Bunun yerine bilginin transandantal koşulları içerisinde nesnenin bilinebileceği düşünülmektedir. Frege ise kavramların nesneyle irtibatının dilin mantıksal yapısına dair fonksiyon – argüman temelli yaklaşımla analitik a priori ilkelere göre ifade edilmesini savunmaktadır. Çalışmamızda bu yaklaşım modern mantık alanının kurucu çalışmaları olarak özellikle *Kavram Yazısı* ve *Aritmetiğin Temelleri* üzerinden açıklanmaktadır.

Frege *Kavram Yazısı*'nda dile dair fonksiyon ve argüman ilişkisini ortaya koymaktadır. Dilin mantıksal yapısı Aristotelesçi gramatik form anlayışından farklıdır. Özne ve yüklem temelli dil çözümlemesi dilin mantığını açığa çıkaramamaktadır. Frege'ye göre doğal dil, bir kavramın doğasında o kavramı aşan ve ona nesnelliğini veren bir kategorinin olması gerektiği düşüncesini gerekli görebilir. Ancak dilin analitik yapısı gereğince biz bir önermenin anlamını (sinn) ve gönderimini (bedeutung) dikkate alarak mantıksal formla sınırlı şekilde nesneleri analiz edebiliriz.

Frege, Aritmetiğin Temelleri çalışmasında matematiksel nesneleri mantıksal açıdan tartışmaktadır. Ayrıca sayıların mantıksal tarafını da öne çıkarmaktadır. Frege'ye göre "sıfır ve bir" gibi nesnelerin bize verilmesi için duyusallık gerekli değildir. Bu sebeple, saf mantıksal araçlarla elde edilebilecek nesneler de söz konusudur (Frege, 2020, s. 182). Bu nesnelerin bilgisi için mantıksal işlemlerin gösterilmesi ve mantıksal kuralların uygulanması beklenmektedir. Bunun için de dilin doğru bir şekilde çözümlenmesini sağlamak yeterlidir.

Bu çalışmada öncelikle Aristoteles'in kategoriler anlayışında önemli bir işlev kazanan, varlığa tanımını veren cevher kategorisi incelenmiştir. İkinci bölümün girişinde varlığın tanımını veren ve o varlığın kendisini oluşturan cevher kategorisinin dil ve varlık arasındaki ilişkisini kritik eden Kant'ın transandantal düşüncesi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Frege'nin dil anlayışımızı değiştirmesi ve mantıksal formu gramatik formdan ayrıştırması süreci ele alınmaktadır. Sonuç olarak, Aristotelesçi cevher yaklaşımının Fregeci modern mantık bakımından geldiği nokta dönüşüm şeklinde açıklanmaktadır. Adların adlandırdığı mantıksal nesnelerin varlığın kendisiyle kurduğu ilişkinin nasıl dönüştüğü incelenmektedir.

Aristotelesçi Klasik Mantıkta Cevher Anlayışı

Aristoteles Platon'un çelişmezlik ilkesi hakkında kurduğu çerçeveyi geliştirerek varlığın bir kategorisi olarak cevher düşüncesini teklif etmek istemiştir. Böylece varlığın ne olduğu onda yer alan başat bir kategori tarafından ifade edilebilir. Varlık ve düşünce birlikte olduğu için çelişmezlik konusu sadece bilgi düzeyinde ele alınmamaktadır (Kuşlu, 2012, s. 280). Çelişkiden kurtulmak veya çelişkiyi yapılandırmak için Aristoteles varlığın niteliklerini ve daha genel olarak varlığın tanımını incelemeyi anlamlı görmektedir. Böylece bilgi ve varlık arasında bir uygunluk kurulabilir ve varlık hakkında konuşmak ve varlığın tanımı bir konu kılınabilir (Kuşlu, 2012, s. 284).

Aristoteles'in çelişmezlik ilkesiyle ilgili yorumu neticesinde dil ve varlık ilişkisi adlar üzerinden açıklanmaktadır. Adlar varlıkları göstermektedir. Bu sebeple her bir ad belirlidir. Bir varlığı göstermektedir. Yüklemlerin de adlara benzer şekilde belirli ve varlığa ilişkin olduğu görülmektedir. Adlara "dır" kopula olarak eklendikten sonra yüklemler elde edilir ve bu özne-yüklem ilişkisi birer önerme olarak karşımıza çıkar (Çiçekdağı, 2016a, s. 35). Örneğin, "Ahmet öğretmendir" cümlesindeki kopula özne ve yüklemi birbirine bağlamaktadır. Kopulanın işlevleri, bağ kurması, varlığı imlemesi, zamanı imlemesi ve kip bildirmesi şeklinde sınıflandırılmaktadır. Kopula, özne ve yüklem arasında kurduğu bağda adların yüklemle ilişkisini "-dır" üzerinden olmak fiilini bildirerek yapmasından dolayı ontolojik değer kazanmaktadır (Çiçekdağı, 2016b, s. 132-133).

Kopulanın olmak fiili ile kurduğu ilişki zihinsel bir varlık düşüncesini kuşatmaktadır. Kopula varlığı imlediğinde hayali bir varlık da olsa bir şeyin var olmasına engel bir durum belirtilmemektedir (Çiçekdağı, 2016b, s. 138). Aristoteles bu şekilde bir önermede bir özne hakkında bildirimde bulunduğunda o öznenin varlığına da somut olarak işaret edebilmektedir. Yüklem öznede içerilmektedir ve bu içerilme öznenin varlığıyla ilişkilidir. Bu sebeple, düşünme ve dil varlık kaynaklıdır (Çiçekdağı, 2016a, s. 39). Aristoteles'in dilin içerisinde özne, yüklem ve kopula ayrımı üzerinden ifadelerin varlıklarla irtibatını açıklaması konuyu mantık alanının bir parçası haline getirmiştir. Kopulanın görevi özne ve yüklem arasında bir bağ kurmaktır.

Aristoteles için kategoriler yaklaşımı varlık hakkında bilgi sahibi olmayı sağlamaktadır. "Sokrates" ve "beyazlık" adları ad olarak var olan bakımından farklıdırlar. Sokrates birey olarak beyazlık gibi özellikleri taşıyabilmesine rağmen beyazlık Sokrates'ten farklı olarak paylaşılabilir özellik taşımaktadır. Sokrates ise beyazlık kategorisi gibi paylaşılır değildir. Böyle bir yaklaşımda türetilmemiş olan varlıkla, bu varlığın taşıyabildiği özellikler arasında kategoriler yaklaşımı üzerinden bir ilişki kurulmaktadır (Shields, 2022, s. 243-244).

Aristoteles'in bu yaklaşımına göre bir varlık hakkında konuşulduğunda elde edilebilen iki temel kategori vardır. Buna göre, bir şeyin cevher kategorisi ve bir şeyin araz kategorisi vardır. Bunlardan daha yüksek bir cins bulunmamaktadır (Shields, 2022, s. 248-249). Aristoteles özel bir ad taşıyan varlık hakkında belirlenimde bulunmak için kategorilere ihtiyaç duyulduğunu düşünmektedir. Bu kategorilerin iki temel özellik taşımasından yola çıkılarak var olanlar hakkında tutarlı açıklama yapılması yeterli gözükmektedir. Bir şeyin ne olduğunu tanımlamak ve o şeyin hangi niteliklere sahip

olduğunu açıklamak bir varlık hakkında bilgimizi genişletmek için yeterlidir. Ayrıca varlık hakkında meşru bilgi elde etmenin yöntemini de sunmaktadır.

Aristoteles idealar yerine fiziksel var olanların temelinde var olanın özünün olması gerektiğini düşünmektedir. Bir fiziksel nesneyi ele aldığımızda örneğin bir portakalı incelediğimizde portakaldan yola çıkarak bir soyut kavram olarak küreye ulaşabiliriz. Küre adını taşıyan şey bir soyutlama faaliyetinin sonucunda oluşmuş ve fiziksel nesneden bağımsız olmayan bir nesnedir. Soyut bir kavramın merkezinde bir fiziksel nesnenin bulunduğu unutulmamalıdır (Çevik, 2019, s. 46-47).

Aristoteles var olan hakkında düşünmek ve var olan hakkında konuşmak için cevher ve araz sınıflandırmasını yapmıştır. Bu sınıflandırmanın temel gerekçesi varlığın birçok anlama gelmesini temellendirmektir. Aristoteles bu düşünceyi *Metafizik* eserinde öne çıkarmıştır: "Varlık birçok anlama gelir." (Aristoteles, 1996, s. 190 [1003a30-35]). Aristoteles bu çokluğu çerçevelendirmek üzere *Kategoriler* eserinde başta cevher olmak üzere var olan hakkındaki diğer yüklemleri tanımlamıştır. Aristoteles bu çabasıyla asıl varlık ve asıl varlıktan bağımsız olarak var olmayan nitelikler arasında ayrım yapmaktadır. Böylece gerçek nesneyi bileceğimizi düşünmektedir (Şaman, 2021, s. 496-497).

Bir ontolojik hamle olarak taşıyıcı (hypokeimenon) içinde olmak ise önermelerin genel özelliklerini vermektedir (Aristoteles, 2002, s.8-9 [1a-1b]). Bunlar sözleri taşırlar ya da taşımazlar. Bir taşıyıcıya yüklenmeyenler kendi başınadırlar. Yüklenenler ise araz halindedirler. Aristoteles bu konuyu şu şekilde ifade etmektedir: "O halde bir taşıyıcıya yüklenmeyenlere 'kendi başına,' bir taşıyıcıya yüklenenlere 'araz' diyorum." (Aristoteles, 2005, s. 15[73b]).

Bu sebeple, cevher "bir özne hakkında tasdik edilmeyip her şeyin kendisi hakkında tasdik edildiği şey" demektir (Ross, 2011, s. 47). Cevherin bu konumu mantık çalışmalarında istenen bir şey hakkında doğru bilgiye ulaşmak için öncelikle o şeyin varlığının tanımını vererek o şeyin ne olduğunu açıklayan öz bilgisine yani cevher kategorisine ihtiyaç duyulduğuna işaret etmektedir.

Aristoteles'in cevher düşüncesi somut bireysel varlığın başka herhangi bir şeye ihtiyaç duyulmaksızın var olan olduğunu göstermektedir. Taşıyıcıda olanları ve taşıyıcı için söylenenleri çıkardığımızda elimizde kalan bu belirli varlık cevher düşüncesi için araştırmanın esas konusu olmaktadır. Cevher düşüncesinin somut bireysel varlığın özü olması ve aynı zamanda kategorilerdeki konumu sayesinde varlık hakkında bilgimizi genişleterek varlık hakkında temel dayanak noktasını somut bireysel varlık olarak belirlemesi ifade edilebilir varlık cümlelerinin varlığın özü hakkında olmasını sağlamıştır.

Kant'ın Transandantal Düşüncesinde Cevher Anlayışı

Transandantal düşünce Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde (*Kritik der reinen Vernunft*) ortaya koyduğu yeni bir nesne anlayışını içermektedir. Kant bu düşünce etrafında öznelliği, tecrübeyi ve a priori bilgiyi yeniden konumlandırmak istemektedir. Bunun için nesnelerin düşüncemizle ilişkisi hakkında Aristoteles'in klasik anlayışını tekrar çerçevelendirmek gerektiğini düşünmektedir. Özellikle metafiziğin varlık düşüncesi içerisindeki transandant konumunun tespit edilmesi ve bu durumdan kaçınmanın yollarının aranması söz konusudur. Kant transandant unsurlar hakkında olumsuz tutuma sahiptir. Kant'a göre transandant olan tecrübeyle bilinemeyen şeydir. Transandantal unsurlar ise tecrübemizin zorunlu koşulları yoluyla bildiğimiz şeyleri ifade etmektedir. Transandantal çıkarımlar elde ettiğimizde bir nesne hakkında düşünmenin imkânı olduğunu anlarız (Keskin, 2011, s. 24).

Kant kendinden önceki metafiziği geleneksel metafizik olarak kabul etmektedir. Geleneksel metafiziğin odağı varlık hakkında nitelikleri varlıklarla ilişkilendirmek üzere bir ontoloji geliştirmektir. Bu ontolojide varlığın kendi başına bulunduğu düşünülmektedir (Cassirer, 2017, s. 201). İdealar, formlar ve cevherler aracısız kavranabilecek transandant nesneler olarak tanımlanmaktadır. Kant'a

göre bu nesneler metafiziksel nesnelerdir. Kant'ın teklif ettiği transandantal felsefe metafiziksel nesnelerin kaynağını saf akla ve deneyime olanak sağlayacak şekilde düzenlemektedir (Gözkan, 2018, s. 65).

Kant'ın transandantal felsefe görüşüne göre zorunlu olan nesnenin doğası değildir. Zihnin doğası zorunlu bilgiyi taşımaktadır. Bu hamle bilgiyi verili kabul etmemekle genel mantıktan ayrılmaktadır. Bilginin kaynağını başlangıç noktası yapmaktadır (Keskin, 2011, s. 32). Wood, Kant'ın bilgi anlayışını Saf Aklın Eleştirisi merkezinde açıklamaktadır. "Saf Aklın Eleştirisi kendimizi bilme projesi olarak mümkündür, çünkü saf aklın yaratıcıları akıllı varlıklar olarak bizizdir. Dolayısıyla ne yaptığımızı, nasıl yaptığımızı anlama kabiliyetine de sahibizdir." (Wood, 2020, s. 66).

Kant'ın bilgi elde etmek için kabul ettiği ilkeler saf a priori olanlardır. Bunlar, zihnin gereği olarak tecrübede karşımıza çıkmaktadırlar. Kant, tecrübenin analizinde karşımıza çıkan saf a priori ilkelerle nesne ve tecrübe arasındaki zorunlu uyumu konu edinmek üzere transandantal mantığı tanımlamıştır. Transandantal mantık bilginin kavram ve tecrübeyle elde edilmesinin zorunluluğunu açıklamaktadır (Keskin, 2011, s. 2). Kant'ın transandantal mantık anlayışında deneyimden önce bir bilgi olamaz. Bilgiden söz edildiğinde bu bilginin deneyim hakkında olması gereklidir:

> *Tüm bilgimizin deneyim ile başladığı konusunda hiçbir kuşku yoktur; çünkü bilgi yetisi eğer duyularımızı uyararak bir yandan kendiliğinden tasarımlar yaratan, öte yandan bunları karşılaştırmak ve bağlayarak ya da ayırarak duyusal izlenimlerin ham gerecini nesnelerin deneyim denilen bir bilgisine işlemek için anlak etkinliğimizi devime geçiren nesneler yoluyla olmasaydı başka hangi yolla uygulamaya geçirilebilirdi? Öyleyse zamana göre bizde hiçbir bilgi deneyimi öncelemez ve tüm bilgi deneyimle başlar.* (Kant, 2019, s. 39-40 [B1]).

Buna göre, deneyim bir önermenin bilgisini sunabilecek durumda olduğunda o önerme a priori olarak bilinebilir (Wood, 2020, s. 62). A priori bilgiyi, nesnelerin inşasındaki durumları kendi düşüncemizden yola çıkarak elde ettiğimizde bilebiliriz (Cassirer, 2017, s.217). Bu sebeple, bilgi sentetik a priori olarak tanımlanır. Bunun anlamı, a priori bilgilerin kaynağının nesnelerin kendilerine ait olmamasıdır. A priori bilgilerin kaynağı yetilerimize bağlıdır (Wood, 2020, s. 64).

Anlak nesneler hakkında düşünmemizi sağlamaktadır. Duyusallık ise nesnelerin bize verilişini konu edinmektedir. Duyusallığın zemininde kendinde şeyin bulunduğu bilgisine erişmek imkansızdır. Kant'a göre duyusallık yoluyla verilen ve bizde nesneyi oluşturan görünüştür (Dursun, 2015, s. 65-67). Bu sebeple, duyu bilgisine indirgenen herhangi bir bilgi bir başka bilgi türüyle ilişki kurarak veya bir kategori marifetiyle varlığın kendisini elde edememektedir ya da varlıkla böyle bir ilişki kuramamaktadır.

Kant'a göre genel mantık tüm nesneler hakkında düşünebilmenin kurallarını aramaktadır. Bu sebeple düşünceden nesnelerin özelliklerini soyutlayarak tüm nesnelere uygun düşünmenin yollarını aramaktadır. Bu yaklaşımda nesneler hakkında düşünmek nesnelerin içeriği yerine nesnelerin formuna dayalıdır. Nesnelerin formuna dayalı olduğu için de genel mantık bilgisi formel mantıktır (Keskin, 2011, s. 20). Aristotelesçi klasik mantıkta da nesnenin kendisine ulaşmak için öncellikle kendiliğe dair bir cevher kategorisine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple analitik a priori bir bilgi etrafında tecrübeden önce kabul edilmesi gerekli görülen bir kategori söz konusudur. Cevher kategorisi varlığın kendisi hakkındadır ve bu varlık anlayışı varlığa dışarıdan bir müdahaleyi gerekli görmektedir. Kant'ta ise cevher gerçek olanın zamandaki kalıcılığıdır (Wood, 2020, s. 106). Cevher, ilk neden, imkân, zorunluluk ve uzay ve zaman gibi kavramlar öznellik taşıyan saf anlık kavramları olarak kabul edilmektedirler (Cassirer, 2017, s. 163). Kant bu kavramları transandantal düşüncesi içerisinde kullanmaktadır:

> *Zaman ve uzay, büyüklük ve sayı, töz ve ilk neden vb. kavramlara ancak "sübjektiflik" bir imkan verebilir ve vermek zorundadır. […]Çıkış yolunun objede değil, belirli bir objektiflik formuna (ister teorik ister etik isterse estetik tarzlarda olsun) dayanması gereken özel bir bilgi yasallığında (akıl düzeninde) aranması gerekeceğini gösterir.* (Cassirer, 2017, s. 209).

Aristoteles'in işaret ettiği "sabit, maddi veya maddi olmayan cevherler" yerine "aklın kendine içkin" zorunlulukları söz konusudur. Nesnellik "bizzat aklın kendi içinde olan, temel yönelimlerindeki ve soru sormalarındaki (Fragestellungen)" karşılaştığı akıl öğeleridir. Nesnelliğin geçerliliği akıl hakkındaki bilgimizi genişleterek ve etkili kullanarak mümkündür (Cassirer, 2017, s. 208).

Kant'a göre zaman a priori olarak bulunmaktadır. A posteriori olan maddeden önce gelmektedir. Önce gelen a priori zaman Kant'a göre maddenin görünüşünün a priori olduğunu göstermektedir. A priori ve a posteriori arasındaki ilişki, zamanın görünüşlerinin biçimi olarak maddeye önceliği sunmaktadır (Dursun, 2015, s. 36-37). Burada devreye giren transandantal kavramı, cevher ve ilk neden gibi kavramları nesneler hakkında bilgi elde etmenin yöntemi olarak açıklamaktadır. Buna göre, transandantal kavramlar a priori olarak elde edilmek üzere nesnenin kendisine müracaat etmek yerine nesnellik formuna dayalı ve aklın düzenine göre bilgi yasalarına bağlı bir öznellikten çıkmaktadır (Cassirer, 2017, s. 209).

Öznelliğin bu yeni durumunda ortaya çıkan şey bilginin somut, koşulsuz ve görüsel olarak mümkün olduğudur. Nedensellik ve karşılıklı etkileşimi sağlayan kategoriler öznelliğin organizma koşulları yerine transandantal alana taşınmaktadır (Cassirer, 2017, s. 210). Cevher düşüncesi ise nesnenin içinde veya dışında değildir. Cevher nesnenin zaman içerisindeki sürekliliğidir. Cevher nesneye zamansal süreklilik ve kalıcılık yüklenmesidir (Cassirer, 2017, s. 288). Kant cevherin tüm zamanlarda "bu kalıcılığı görüngülerin tüm değişimlerinin dayanağı olarak" kabul edildiğini tespit ettiğini vurgulamaktadır (Kant, 2019, s. 164 [A185/B228]).

Kant'ın felsefesinde Aristotelesçi cevher kavramının hatalı görünmesinin bir başka gerekçesi idealist tavrın bu türden anlayışlardaki örtük konumuyla ilgilidir. Kant'ın yürüttüğü idealizm ve realizm tartışmasına göre iki pozisyon ortaya çıkmaktadır. Kant'la birlikte idealizm ve realizm tartışması, karşısında "görgül idealist" ve "görgül realist" pozisyonlara dönüşmüştür. Kant bu tartışmada transandantal idealist olanı kendi düşüncesinin göstergesi olarak belirlemiştir (Kant, 2019, s. 256-257 [A370-A372]).

Kant'a göre bu yaklaşımlar doğru ayrımlara tabii tutulmadığı sürece kendinde şey ve görünüşler arasında sanki kendinde şeyi araştırdığını düşünme hatası kalacaktır (Kant, 2019, s. 261 [A380]). Bu tehlikeye düşen grup görgül olanda idealist olup bunu realizm yorumu olarak sunanlardır. Bir başka ifade ile nesneyi olgulardan elde ederken araya ideal özellikler eklenmesi (bu bağlamda cevher denebilir) ve elde edilmiş nesnenin kendinde nesne anlayışına bağlı olduğunu aktarmak düşünme hatasıdır.

Kant'a göre kavramın durduğu bir transandantal yer vardır. Bir de Aristoteles'in kullandığı mantıksal yer vardır. Kavramlar yoluyla elde edilen bilgilerin mantığın konusunu oluşturması ve bilgimizin genişletilmesi bu yere bağlıdır. Kant bu iki yer arasında ayrım yapmaktadır. Bunun için nesneleri kategorilerine göre bir ayrıma tabii tutma yerine kavramları önceleyen tasarımları karşılaştırmak gereklidir. "…karşılaştırılacak şeylerin tasarımlarının ait oldukları yerlerin bir belirlenimini, arı anlak tarafından mı düşünülüyor yoksa görüngüde duyarlık tarafından mı veriliyor olduklarının saptanmasını gerektirir." Transandantal yer iddiası kavramlardan nesnelere geçişte "anlak ve duyarlık" düzeyinde bir karışıklık yaşamamak için kritiktir. Çünkü kavramlardan nesnelere geçmek yanlış anlaşıldığında "aşkınsal[transandantal] amfiboli" söz konusudur. Bunun sebebi anlağa karşı duyusallığın karmaşık olmasıdır. Görünüşleri duyusallık üzerinden açmadığımızda görünüşlerle

kendinde şey arasında bağlantı kurma hatası karşımıza çıkmaktadır (Kant, 2019, s. 211-212 [A269/B325-A271/B327]). Kant'a göre klasik mantıkta olduğu gibi ruhun bilme gücüyle kategoriler nesneye uygulanamaz. Aklın kavram üretimi ve deneyimi kuşatan tarafı öne çıkmaktadır:

> *O zaman bizi daha öteye götüremeyen deneyim kavramı (edimsel olarak ruh olanın kavramı) yerine us tüm düşüncenin görgül birliğinin kavramını alır ve bu birliği koşulsuz ve kökensel olarak düşünerek ondan yalın bir töze ilişkin bir us kavramı (idea) üretir ki, kendinde değişmezdir (kişisel özdeşlik) ve dışındaki başka edimsel şeyler ile topluluk içinde durur; tek bir sözcükle, yalın bir bağımsız anlık ideasını üretir.* (Kant, 2019, s. 410 [A682/B710]).

Bilginin varlığın önüne geçtiği bir yaklaşım olarak transandantal düşünce herhangi bir transandant durumu kabul etmemektedir. Varlığın saf unsurlarla açıklandığı ve bilginin elde edilmesindeki prensiplerin varlığın açıklanmasını sağladığı transandantal yaklaşım varlık hakkındaki bilgiyi tecrübenin şartlarını sağlayan bir anlayışa taşımaktadır. Sentetik a priori bilgi bilen öznenin nesnel bilgisi olarak elde edilmektedir. Bu şartlar altında analitik a priori bilginin savunulması Kant'ın varlık hakkında yaptığı genel mantık eleştirisinin ve yerine geçen transandantal mantık anlayışının değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Fregeci Modern Mantıkta Cevher Anlayışı

Modern mantığın kurucusu olarak takdim edilen Frege'nin en önemli buluşu dilin fonksiyon ve argüman ilişkisi bakımından incelenmesinin mümkün olduğunu gösteren *Kavram Yazısı* formatındaki dil anlayışıdır. Bu format, aritmetiğe yakın gözükmesine rağmen Frege'ye göre aslında dilsel bir durumdur. Aritmetik ifadelerin temelinde mantık ilkelerinin olduğu düşüncesine göre inşa edilmiş bir yaklaşımı içermektedir. Aritmetiği mantığa indirgeme projesi olarak çağrılan bu temel iddia, nesnelerin kavramsal düzeyde elde edilmesinin anlam ve gönderim farkına göre olduğunu sunmaktadır. Anlam ve gönderim anlayışı ve fonksiyon ve argüman ilişkisiyle bağlantı kurulduğunda, Frege'nin döneminde doğal dil eleştirisi olarak kabul edilen bir mantık anlayışı ortaya çıkmaktadır.

Frege'ye göre doğal dilin üstünü örtmesi sebebiyle görülemeyen bir dil mantığı bulunmaktadır. Bu mantık, sentetik a priori ilkeleri kullanmak yerine analitik a priori ilkeleri kullanarak varlık hakkında kendinde şey ve görünüş yaklaşımını belirleyecek temel ilkeleri sunabilmektedir. Aristoteles'in dil çözümlemelerinde önermelerde yer alan nicelemelerin işlevini açık şekilde ortaya koyamaması dildeki işlemleri açığa çıkarmak noktasında eksiklik oluşturduğu için nicelemeleri farklı şekilde devreye alan Frege, bu bakış açısıyla doğal dilin arkasında bir mantıksal alanın olduğunu sunmak istemiştir. Ayrıca Frege matematiğin temelinde yer alan ve denklemleri değişkenlerle ilişkilendiren fonksiyon yaklaşımın tüm dillerin temelinde olduğunu düşünmektedir (İnan, 2018, s. 44).

Frege'nin yeni yargı düşüncesi *Kavram Yazısı*'nda açıklandığı gibi fonksiyon – argüman ilişkisidir. Fonksiyonların değerlerini elde etmek için bu yaklaşım modern niceleyici anlayışı etrafında şekillenmektir. Bu gelişmeyle birlikte yeni notasyonlarla niceleme örnekleri verilerek önermelerin aritmetik veya hesaplama düşüncesi üzerinden anlam analizi gerçekleştirilmektedir. Özne-yüklem temelli ayrım ise doğal dilin yanıltıcılığında kalmaktadır. Özne – yüklem temelli yaklaşımlar klasik yargı düşüncesi olarak kabul edilmektedir (Yıldırım, 2016, s. 126).

Kavram Yazısı, Aristoteles'in *Birinci Analitikler* eseriyle karşılaştırılmaktadır. *Kavram Yazısı*'nın *Birinci Analitikler*'i (*Prior Analytics*) ilgilendiren tarafı dilsel ifadelerin sembolik kullanımı bakımından benzerlik olarak açıklanabilir. Bu benzerlik, bir önermenin incelenmesinde bir işlemden diğerine geçişi sembolik olarak sunmak ve analitik bir sistemle önermelerin kurulumunu göstermektir. Bu çaba mantıksal işlemleri birer operatör olarak tanımlamak, değişkenlerle sabiteleri tanımlamak, aksiyomlarla kuralları ve yasaları birbirinden ayrıştırmak ve ifade etmeyi öne çıkarmak şeklindedir (Bochenski, 1961, s. 268).

Aristotelesçi klasik mantık yaklaşımında önermelerin gramatik formu yeterli görülmektedir. Frege ise mantığı gramatik formun ötesinde mantıksal formun olduğu kapsamlı bir analize taşımak istemektedir (Rossi, 2020, s. 16). O yargıların kavramsal analizinde özne ve yüklem arasında kopula ile kurulan yargıyı yeni bir yargı biçimine taşımıştır (Tarhan, 2019b, s. 236). Klasik mantıkta "Ahmet insandır" cümlesi özne, yüklem ve kopula üzerinden ele alınmaktadır. Frege'nin yeni yargı düşüncesinde bu önerme "Ahmet" argüman ve "Fx insandır" fonksiyonu şeklinde çözümlenmektedir. Böylece kopulanın varlıkla kurduğu başat ilişki elenmektedir.

Fregeci yaklaşımın yargı düşüncesine getirdiği yeniliğin bazı avantajları vardır. Bağıntı cümlelerinde geniş içerik oluştuğunda bütünsel olarak bir önerme analiz edilebilmektedir. Örneğin; Ali Ayşe'den kısadır cümlesinde fonksiyon "x, y'den kısadır" anlamını taşımak üzere "Rxy" şeklinde formüle edilebilir. Dilin ne ifade etmek istediği açık kılınmaktadır. Bir başka katkı niceleme düzeyindedir. "Tüm", "bazı" gibi ifadelerin yer aldığı cümlelerde fonksiyon yaklaşımı analiz kabiliyeti açısından başarılıdır. "Tüm öğrenciler ders çalışsınlar" cümlesinde tüm nicelemesi Frege'ye göre "tüm x'ler için, eğer x öğrenciyse ders çalışmalıdır" biçiminde değerlendirilmektedir. Böylece cümlenin analiziyle aslında cümlenin mantıksal içeriği açığa çıkarılmaktadır. Hem muğlaklık hem de cümlelerin karmaşık yapısı çözümlenmektedir (Beaney, 2019, s. 55-57). Doğal dilin evrensel nicelemelerle ilgili olarak tikel evetleme ile benzer yaklaşım sergilemesinin ötesinde Frege tikel evetlemeyi var oluş bildirme, evrensel nicelemeyi ise en az bir var olanın olduğu evetleme olarak kabul etmektedir. Bu sebeple, bir cümlede neyin fonksiyon olduğu ve neyin kavram olduğu bilindiğinde neye varlık atfedileceği ve bu varlığın bir fonksiyonun argümanı olması neticesinde alacağı doğruluk değeri saptanabilir. Niceleme mantığının temel işlevi gramatik form ile mantıksal form arasında farklılığı göstermektir. Gramatik form bazı cümlelerin çözümlenmesinde etkili olmayabilir. Gramatik form açısından "Hasan felsefe öğrencisidir" cümlesi ile "Bütün insanlar felsefe öğrencisidir" cümlesi aynı içerikte değerlendirilebilir. Özne yüklem ilişkisine göre 'bütün insanlar' ve 'Hasan' özne olarak kabul edilmektedir. Frege'ye göre bu cümlelerde kapsam ve altında sıralanma şeklinde iki temel ilişki vardır. Bütün insanların felsefe öğrencisi olma durumu bir insan olmakla bir felsefe öğrencisi olmak arasında ilişkinin olduğunu göstermektedir. Evrensel niceleyici içeren cümle aslında bir insan türündeki tikel niceleyici taşıyan diğer cümleyi de içermektedir (Beaney, 2019, s. 58).

Frege'den önce matematik ve felsefe alanında *Kavram Yazısı* formatında bütüncül bir dizge anlayışı ve çıkarım kuralları biçimi şeklinde benzer araştırmalar denenmiştir. Özellikle Boole, Leibniz ve bazı matematikçilerin çalışmalarının *Kavram Yazısı*'na benzediği düşünülmektedir. Ancak Frege'yle beraber modern mantığın anlamını ortaya çıkaran bir bütünlük yakalanmıştır (Dummett, 1981, s. xxiv-xxv). Bu durum Frege tarafından da vurgulanmıştır: "Esasen amacımın Boole'inden farklı bir şey olduğu göz ardı edilmiştir. […] bir salt "calculus rationator" (mantıksal hesaplama) değil, […] bir "lingua characterica" (dil karakteristiği) oluşturmak istedim." (Frege, 2019, s. 144).

Bir cümlenin analizinde yargı düşüncesinin konumu dile dair temel yaklaşımı oluşturmaktadır. Geleneksel yargı düşüncesinde tüm önermelerin özne ve yüklem ilişkisine göre analizleri yapılmaktadır. Yargıyı bildiren yüklem özne tarafından içerilmelidir. Frege ise bu yaklaşımın özellikle aritmetik içeren önermelerde ve doğa bilimlerine dair önermelerde sınırları olduğunu düşünmektedir. Bu sınırı aşmak üzere geliştirdiği düşünce fonksiyon ve argüman ilişkisi temelli önerme analizidir (Yıldırım, 2016, s. 127). Bu analizde, yargı kavramdan önce gelmektedir. Nesneler de yargılara bağımlıdır. Bu sebeple, nesnenin kuruluşu nesnenin yerini tutan adın kendisinden dolayı değildir; bir cümle bağlamındaki konumuna göre elde ettiği gönderim üzerinden açıklanmaktadır.

Özne ve yüklem temelli dilde yani doğal olarak ifade edilen anlayışa göre bir şeyin zaten dilin yapısı olarak (gramatik form) görüldüğü bir duruma örnek şu şekilde verilebilir: "Arşimed, Sirakus'un fethi esnasında hayatını kaybetti." Bu cümle, mantıksal form bakımından ise *Kavram Yazısı*'nın

tasarladığı belirli imlere göre gönderim alma ilkesince şu şekilde kurulabilir: "Arşimed'in Sirakus'un fethi esnasında hunharca hayatını kaybetmiş olması bir gerçektir." Bu karşılaştırmada ikinci yaklaşıma göre önermenin taşıdığı durum ve bu durumun sonucu olarak oluşan yargının doğruluk değeri sunulmaktadır. Bu durumda olgu vardır ve gerçeklik denetlenmektedir (Frege, 2019, s. 32). Süreç öznenin kabul ettiği bir yüklemden dolayı o önermenin ifade ettiği şeyin varlığına bakmaktan bir durumun mantıksal gerçekliğinden dolayı cümlenin olgusal içeriğinin değerlendirilmesine evrilmektedir.

Frege *Kavram Yazısı*'yla birlikte yargıyı öne çıkardığını, yargı olmaksızın bir önermenin konumunu ise açık tuttuğunu ve yargılanabilir içerik olarak değerlendirdiğini açıklamaktadır:

> *[…] 2+3=5 gibi, yargılanabilir bir içeriğin ifadesinden önce, içeriğin uzunluğu, eksi işaretinden, uzunlukta farklı olan, daha uzun bir yatay çizgi yerleştiriyorum. −2 + 3 = 5. […] Bir içeriğin, doğru olduğunu ileri sürmek istiyorsam, o zaman içerik çizgisinin sol ucuna yargı-imini yerleştiririm: ⊢ 2 + 3 = 5.* (Frege, 2019, s. 148).

Frege, yargıyla birlikte kavramsal içeriğe de odaklanmaktadır. Önermeler farklı cümleler olarak inşa edilseler bile aynı kavramsal içeriğe sahip olabilirler (Yıldırım, 2016, s. 129). *Kavram Yazısı*'nda tam olarak fonksiyon, argüman ve fonksiyon – argüman ilişkisi şöyle ele alınmaktadır:

> *[…] bir ifadenin değişken olduğu düşünüldüğünde aynı ifade, bağıntıların bütününü tanımlayan ve başkaları tarafından değiştirilebilir olarak görülen imlere ve yine bu bağıntıların içinde olan nesne anlamına gelen, kalıcı bir bileşene dönüşür. İlk bileşeni fonksiyon, sonuncusunu ise fonksiyonun argümanı şeklinde adlandırıyorum.* (Frege, 2019, s. 47).

Frege aritmetikte bir sayının kaplamında ortaya çıkan koşullardan esinlenerek kavramın kaplamını ve bu kaplamı kuşatacak bir fonksiyonu dilin mantığı olarak teklif etmiştir. Bununla ilgili olarak da bir yargı düşüncesi geliştirmiştir. Anlam ve gönderim temeline dayalı olarak ise kavramın kaplamı ile cümlenin bağlamını entegre etmiştir. Bu yeni dil anlayışı dilin mantığını aritmetiğin temellerinin mantıksal olduğunu sunarak elde etmiştir. Böylece bir yargıdan önce bir kavramın varlığına gerek olmaksızın yargının elde edilmesini sağlayan düşünceler üzerinden kavramsal ilişkilere geçilmektedir. Mantığın görevi de kavram üzerine çalışarak anlamın ortaklığını elde etmektir (Frege, 2022, s. 65-66). Bu bir süreç gerektirmektedir. Bu süreci; içeriğe dönüşmek olarak okumak mümkündür. İçeriğe dönüşmek kavramın nesneye döndürülmesidir. Bu döndürme "kavram sözüyle imlediğimiz bir nesneyle temsil" koşuludur (Frege, 2019, s. 66).

Mantıksal yaklaşım, dilin analizindeki karmaşayı çözerek önermenin anlamını netleştirmektedir. Bundan sonra bir konu hakkında önermenin taşıdığı yargı ve sonuçları elde edilebilir. Böylece dilsel çözümlemeler felsefi problemleri açıklayabilir. Niceleyici yaklaşımıyla ilgili bu yenilik mantığın epistemolojiyle yer değiştirmesi olarak görülebilir (Dummett, 1981, s. 15).

Frege'ye göre matematiksel nesneler doğrudan mantık yasalarına göre açıklanabilir. Sayı kavramı görüden ayrılabilir. Sayı düşüncesi Kant'ın düşüncesinde olduğu gibi deneye dayalı ve aklın ilkelerine göre belirlenen bilgiye uymak zorunda olan bir nesne değildir. Bunun yerine matematiksel nesneler aritmetiğin temellerine dayalıdır. Aritmetiğin temelleri de mantıksaldır. Bu durumda sayılar gibi matematiksel nesneler mantıksal nesnelerdir. Sonuç olarak bu nesneler hem a priori hem de analitik özellikler taşımaktadırlar (Gözkan, 2020, s. 19).

Kavram ve nesne ilişkisi anlam ve gönderim ilişkisiyle çözümlenmektedir (Tarhan, 2019b, s. 238). Frege, anlam ve gönderim farkını ortaya koyarken dış dünyanın nesnelerini kendileri olarak kabul etmek yerine Kant'ın nesnelerin düşüncelerimize uygun olarak sunuluşlarını dikkate almaktadır.

Nesnelerin kendilerini sunuşları birden fazla olabilir. Bunlar anlam (Sinn) şeklinde kavramsallaştırılmaktadır:

> *Bir nesneyi düşünebilmemiz, onu adlandırıp, dil aracılığıyla o nesne hakkında konuşabilmemiz için o nesnenin bize kendisini bir şekilde sunması gerekir. Bu sunuş biçiminden yararlanarak o nesneye bir ad verdiğimizde, o sunuş biçimi o adın anlamı haline gelir. Ancak anlamlar aracılığıyla nesnelerden bahsetmemiz ve onlara gönderme yapmamız olanaklı olur.* (İnan, 2018, s. 41).

Gönderim (bedeutung) ise fonksiyonun doğruluk değeridir. Bu değerler alanı birer nesne olarak kabul edilmektedir:

> *Fonksiyonun boşluğunu dolduran argümanlar, fonksiyonun göndereceği değeri belirlemekte ve ifadenin doğruluk değeri, fonksiyonun gönderdiği bu değer üzerinden belirlenmektedir. Frege, fonksiyon değerinin de o değer üzerinden ifadenin aldığı doğruluk değerinin de yine kavramın kaplamı olan değerler kümesi gibi bir mantıksal nesneye karşılık düştüğünü savunmaktadır.* (Tarhan, 2019b, s. 238).

Mantıksal nesne fonksiyona yerleşen argüman sonucunda elde edilen doğruluk değeridir (Tarhan, 2019b, s. 240). Fonksiyona yerleşen argümanın sağladığı gönderim sonucunda bu fonksiyonun bir işlev kazanmasından dolayı ilgili argümanın taşıdığı anlam nesne hüviyeti kazanmaktadır. Bu türden nesneler elde edilme süreçlerinden dolayı mantıksal nesnelerdir. Nesne *Kavram Yazısı*'nın formatına göre "F kavramının altına düşen her nesne, G kavramının altına düşen bir nesneyle q bağıntısı içindedir; ve G kavramının altına düşen her nesne için, F kavramının altına düşen ve onunla q bağıntısı içinde olan bir nesne vardır." şeklinde tanımlanmaktadır (Frege, 2020, s. 170).

Frege'nin anlam ve gönderim kuramına göre dil ve dünya arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Anlamla bir nesnenin bize sunuluş tarzını ifade ederiz. Bu ifade edişle birlikte bir nesneyi zihnimizde temsil edebiliriz. Bu temsilden sonra o nesnenin gönderimini inceleyebiliriz. Gönderimine bağlı olarak nesnenin anlamını nesnelliğe taşıyabiliriz. Nesnellik Frege açısından üç aşamada ele alınmaktadır. Bunlar; sözcüğün gönderimi, sözcüğün anlamı ve o sözcüğün anlamının kavranmasıdır (İnan, 2018, s. 41-42).

Frege'ye göre düşünceler cümlelerde ortaya çıkan doğruluk değerlerinin taşıyıcısıdırlar. Böylece düşünce ve doğruluk değeri arasında bir ayrım yapılmaktadır. Düşünceler, doğruluk değeri almanın imkanını sağlamaktadır (Tarhan, 2019b, s. 239). Cümleler karşılıklarını dilin dışında yer alan nesneler üzerinden elde etmemektedirler. Bunun yerine cümleler karşılıklarını doğruluk değeri olarak dilin analizinden elde etmektedirler (Yıldırım, 2017, s. 171).

Düşünce kendinde yani deneyimden bağımsız bir haldedir. Deneyime ihtiyaç duymamaktadır: "…gözlerimizi kapattığımızda Güneş nasıl ortadan yok olmuyorsa, bir tümcenin doğruluğu da, ben onu düşünmeyi bıraktığımda doğru olmaktan çıkmıyor." (Frege, 2020, s. 82). Aynı zamanda düşünceler nesneldirler ve bu nesnelliklerinin kaynağı gönderimlerin insanlarda ortaklık sağlayacak bir noktaya ulaşmasıdır (Çekirge, 2023, s. 74).

Kant'a göre nesnenin mekânı saf aklın faaliyetidir. Frege'nin saf aklın faaliyetine müdahalesi dilin konumunu öne çıkarmakla ilgili olabilir. Kavramların mekanları dediğimizde görgül olandan teorik olana geçişle birlikte bir farklılık oluşmaktadır. Deneyim temel olarak sürece karıştırılmamaktadır. Bunun yerine dil devreye alınmaktadır. Frege nesnel olanı "dokunulabilir, uzaysal ve fiili gerçek (wirklichen) olandan" ayırmaktadır. Nesnel olan "yasalara tabi olan, kavranabilir ve yargıda bulunabilir olan, sözcüklerle ifade edilebilir olan" şeklinde öne çıkarılmaktadır:

> *Nesnellikten, bizim hissetmemizden, görü edinmemizden ve tasarımlamamızdan ve de belleğimizde yer alan önceki duyumlarımızdan meydana gelen içsel imgelerden bağımsız olmayı anlıyorum; ancak*

> *akıldan bağımsız olmayı değil, çünkü hangi şeylerin akıldan bağımsız olduğu sorusuna yanıt vermek, yargıda bulunmadan yargıda bulunmak ya da postu ıslatmadan yıkamak gibi bir şeydir.* (Frege, 2020, s. 119-121).

Frege kavramın nesnelliğini psikolojik olan durumlardan ayıracak bir nesnellik tarifi vermeye çalışmaktadır. Mantıksal nesneleri düşünceler alemi olarak adlandırdığı üçüncü bir gerçeklikte görmektedir (Tarhan, 2019a, s. 207). Düşünceler Frege'ye göre cümlelerdedir. Yargı vermeden de düşünülebilir. Ancak düşüncenin elde edilmesi için cümlelerin gönderimi gereklidir (Güven, 2012, s. 190-191). Aynı zamanda düşünceler kendi gerçekliklerini taşıdıkları için cümlelerden bağımsız durumdadırlar (Güven, 2012, s.196). "Sonuç olarak biz düşünmek faaliyetini (düşünceyi elde etmek olarak), yargı edimini (düşüncenin hakikatini) ve evetlemeyi (yargının ifade edilirliği) ayırdık." (Frege, 1997, s. 329).

Üçüncü gerçeklik olarak düşünceler yargı yoluyla kavranmalarının dışında da vardırlar. Düşüncelerin var olmaları nesnel oldukları anlamındadır: "Frege'ye göre düşünceler, kuşun elde olması gibi zihinde değildir, düşünceler kemik ve kasın elde olması gibi zihinde yer almaktadır. Nesnel olan zihne yabancı ya da dışsal olan bir şey değildir, ama zihnin oluşturucusudur." (Gözkan, 2020, s. 36-37). Bu şartlar altında Frege düşünceleri mantıksal kendilikler olarak kabul etmektedir. Mantıksal kendilik, matematiksel nesnelerin nesnelliklerini kendi içlerinde tanımlamaktır. Bu nesneler düşünceler dünyasına aittirler (Tarhan, 2016, s. 56).

Frege Kavram Yazısı ile başlayan süreçte doğal dilin muğlaklıklarından kurtularak yeni bir formellik ve formel dil tanımı elde etmiştir. Bunun sonucunda varlık hakkında mantıksal ilkeler ve bu ilkelerin açıklayabildiği mantıksal nesne belirlenmiştir.

Frege'nin yeni mantık anlayışına göre var olanın mantıksal açıklamasının verilebileceği sunulmuştur. Frege'nin analitik a priori yargı anlayışına bakışı, yargının içeriğinden ziyade yargının gerekçelendirilmesidir. Kanıtlama bir mantıksal ilkeye başvurmak olarak düşünülebilir. Mantık kurallarına göre elde edilen bir kanıt varsa bu bilgi analitik bir bilgi olarak kabul edilmelidir.

Frege'ye göre bilimsel bulgulara dayanmayan gerçek bilgiler olabilir. Görünün devrede olmadığı saf bilgi, analitik a priori bilgi ile mantıksal nesneler hakkında konuşulabilir. Saf bilginin koşulları tecrübeden bağımsız olarak kanıtların dayanağını veren basit ilkelere dayalı olarak elde edilebilir. Frege bunun ancak mantıkla mümkün olduğunu düşünmektedir. Mantık gerekçelendirme ve kanıtlama için gerekli koşulları sağlamaktadır. Bilimsel yaklaşımı "genel mantık temellerine" yakın kıldıkça deneyime bağlı kesinlikten nesnelliğe geçebiliriz. Bu sebeple Frege üç temel ilke tanımlamaktadır. İlk ilke psikolojik olanı mantıksal olandan ayırmaktadır. Böylece öznel ve nesnel ayrımı yapılmış olmaktadır. İkinci ilkede bağlam ilkesi tanıtılmaktadır. Bir tümcenin bağlamı olmaksızın anlam ve gönderim elde edilemez. Üçüncü ilkede ise kavram ve nesne arasında ayrım olduğunu vurgulamaktadır (Frege, 2020, s. 84-85).

Mantıksal alanın genişlemesi ve dilin gücünün artmasıyla analiz kabiliyeti de artmıştır. Frege'nin fonksiyon yaklaşımı kendisinden önceki özne-yüklem temelli çözümlemelerden daha fazla dilsel koşulları belirgin kılabilmektedir. Kategorilerin kavramsal yönü ve kavramların nesnelerle ilişkisi transandantal analiz yerine düşüncelerin nesnelliği temelinde anlam ve gönderim ayrımına göre değerlendirilmektedir. Bu sebeple, cevher düşüncesi Fregeci modern mantık bakımından kavram ve nesne ilişkisine yani mantıksal nesneye dönüştürülmüştür.

Frege'nin birincil yaklaşımı özne ve yüklem ilişkisi etrafında anlaşılan cümle yapısının yerini alan fonksiyon ve argüman ilişkisidir. Frege'yle beraber başlayan bu dönüşümle birlikte kavram merkezli bir şekilde cümleler incelenmektedir ve kavramların kaplamları cümlelerin içeriğini

oluşturmaktadır. Kavramı dolduran argüman kavramın bir fonksiyon olmasından dolayı ona eklenmektedir ve fonksiyonun doğruluk değeri bu argümanın sonucunda fonksiyon tarafından belirlenmektedir. Belirlenen şey nesnellik kazanmaktadır. Ancak bu nesnellik o şeyin kendinde şey olmasından dolayı değildir. Belirlenen şeyi bize sunan gönderimi ve cümlenin bağlamında ortaya çıkan anlamıdır. Bu sebeple, doğruluk değeri mantıksal nesne olmaktadır. Bu belirlenen şeyin o şey olduğu veya olmadığı mantıksal nesnenin özelliğidir.

Frege için önermeler fonksiyon ve argüman ilişkisi içerisindedirler. Fonksiyon boşluklu bir yapıdır. Argümanlarla bu boşluk doldurulmaktadır. Frege'ye göre tüm kavramlar birer fonksiyondur. Bu sebeple, Frege'de kavram temelli bir mantık anlayışı söz konusudur. Kavramın nesneyle kurduğu ilişki ise dilseldir. Bir önermede bağlamın haricinde varlık ifade eden bir anlam ortaya çıkmamaktadır. Bunun en genel sonucu varlık yükleminin içeriksiz hale getirilmesidir (Gültekin, 2020, s. 52). Aristoteles'in vardır yüklemine verdiği önem kopula analiziyle açık kılınmaktadır. Bir şeyin varlıkla ilişkisi onun içerdiği yüklemlerle alakalıdır. Ancak Frege için kopulanın bir önemi kalmamaktadır. Fonksiyon analizinde önemli olan kavramlardır ve fonksiyonun elde edeceği eşitliktir.

Frege için kavram anlam (sinn) bakımından değişkenlik gösterdiğinden doğrudan nesne değildir. Nesne, kavramın kullanımına göre belirlenmektedir. Bu sebeple, kavramın içeriğiyle kavramın kaplamı arasında zorunluluk bulunmamaktadır. Bu durum Frege'nin Aristoteles'in cevher anlayışından farklılaştığını göstermektedir (Başdağ Baş, 2017, s. 134). Gönderim koşulları önemli olmaktadır. Aritmetikte olduğu gibi aynı sayıya eşit düşen iki farklı matematiksel işlemin eşitliğini açıklamak üzere gönderimleri arası eşitliği vurgulamak önemlidir. Bu eşitlik eşsayılılık veya eşdeğerlik yerine kaplamsal olarak aynı gönderime sahip olmakla alakalıdır. Örneğin; 2^4 ile 4^2 gibi iki farklı sayının eşitliği gönderime bağlıdır (Tarhan, 2016, s. 57). Bununla birlikte, öznelerin farklı yaklaşımları da söz konusu olabilir. Ancak özneler arasında gönderime bağlı nesnelliği tutan şey düşüncelerdir. Bunlar, mantıksal ilkelerin analitik yönden geçerliliklerini sağlamaktadır.

Frege'nin dil anlayışındaki bir başka temel eleştirisi Aristoteles'in klasik mantık anlayışında bazı cümlelerin anlaşılır kılınamamasıdır. Özellikle aritmetik önermelerin anlamı belirsiz kalmaktadır. Aynı şekilde bir cümlede "her", "bazı" gibi nicelemeler olduğunda veya iç içe geçmiş nicelemeler olduğunda klasik mantık doğru işlem yapamamaktadır. Bu sebeple, Frege aritmetiğin mantığa indirgenmesi üzerinden dilin analiz kabiliyetinin geniş olduğunu ve var olanın aslında bir niceleme üzerinden ele alındığını göstererek önermelerde geçen bu türden ifadelerin anlamlı ifadeler olduğunu göstermiştir. Frege aritmetiğin sentetik a priori ilkelerin zeminde yer almadığını düşündüğü için aritmetiğin deneysel koşullara indirgenemeyeceği sonucuna varmaktadır. Frege aritmetiğin temellerini analitik a priori ilkelere bağlı kılmaktadır: "Aritmetiğin doğruları, o halde, tıpkı geometrinin teoremlerini geometri aksiyomlarına bağlı olduğu gibi, mantık doğrularına bağlı olacaktır." (Frege, 2020, s. 109). Aritmetiğin nesnellik, çıkarım ve sayı kavramı ilişkilerinde tamamen mantıksal analizin yeterli olacağı bir anlayışı kurmaktadır (Dummett, 1981, s. 19). Bu keşif klasik mantıkla Frege arasındaki en büyük fark olarak görülmektedir (Dereko, 2012, s. 52).

Aristoteles'in niceleyici anlayışı ile Frege tarafından teklif edilen niceleyici anlayışındaki temel fark niceleyicilerin Aristoteles için var oluş anlamı taşımamasıdır. Bununla birlikte, Frege'yle devam eden bu anlayıştaki mantıkçılar için var oluş taşıyan niceleyiciler tekil terimleri taşımaktadırlar. Bunun anlamı Frege'nin yeni mantık anlayışında niceleyicinin bir ifade olarak mantıksal önermede yer almadığı aksine var oluş içeren işlev gördüğüdür. Böylece Aristoteles için yüklemleme ile elde edilen var oluş, modern mantıkçılar için varoluşsal niceleyiciye aktarılmıştır (Vilkko ve Hintikka, 2016, s. 365-366).

Frege Aritmetiğin Temelleri'nde kendisinden önce de tartışma ortaya çıkaran matematiksel nesnelerin varlığına dair bir açıklama getirmiştir. Buna göre, matematiksel nesneler mantığın ve bir dilin mantığının en temel nesneleri olan mantıksal nesnelerdir. Örneğin, 5 sayısından bahsedilmek istendiğinde 5 bir mantıksal nesne olarak beş elemanı olan bir kavramın kümesi olarak kabul edilmektedir (İnan, 2018, s. 39). Frege'ye göre sayının neliği tartışmasından çıkan sonuç "Bir sayı tümcesi bir kavram hakkında bir bildirim içerir" düşüncesidir (Frege, 2020, s. 142). Bu durumda aritmetik nesnelerin de adlandırmadan dolayı değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Ancak adlandırmanın gerisinde bir sayının kavramsal alanı bulunmaktadır. Sayı ifadeleri bir kavramı nicelemek veya bir kavramın kaplamını saymak bakımından bildirimler içerebilir. Mantıksal nesnelerin zemininde ise düşünceler vardır. Burada transandantal felsefeden ve Aristotelesçi cevher düşüncesinden farklılaşan veçhe mantıksal nesnenin zemininde düşüncelerin olması ve bu düşüncelerin insanın nesnelliğini sağlamasıdır (Çekirge, 2023, s. 81).

Dili ön plana çıkaran Frege'nin dilin kaynağı olarak mantıksal bir yapıya işaret etmesi bu anlayışın önemli bir değişimini ifade etmektedir. Buna göre, Frege'nin Aristoteles'in kategorilerinde olan cevher kategorisi içerisinde bir şeyin neliğini veren somut bireysel varlıkla irtibatını kurduğu kendi başına varlık alanı hakkında kategorilere ihtiyacı kalmamıştır. Çünkü dil bir fonksiyonun analizine bağlıdır. Kavramın kendisinin ise düşünce olduğunu söyleyerek düşüncenin bizim için tanımı verilemeyecek kadar gerçek olduğunu ifade etmiştir. Frege mantıksal alanda mantıksal nesneleri teklif ederek diğer nesne türlerinden (fiziksel ve zihinsel) onları ayırmaktadır. Mantıksal nesneler düşüncelere bağlıdır (Gültekin, 2020, s. 35). Düşüncenin tanımı verildiği ölçüde Frege için mantıksal olanın anlamı ve nesnenin neliği belirgin olacaktır. Düşünce yargının zemininde yer alarak onu ontolojik olarak tutmaktadır. Yargı ise önermelerin işleyişini belirlemektedir. Önermelerin doğruluğu ise anlam ile ilgilidir. Bu sebeple Frege düşünceleri bir organın içindeki kas gibi anlatmaktadır. Düşünceler olmadan bir mantıksal anlayıştan bahsedilmesi anlamlı değildir.

Mantıksal analiz ontolojik durumları dilin mantığından bağımsız bir konuma taşımamaktadır. Aksine mantıksal analiz mantıksal olmayan ilkelere ihtiyaç duymaksızın yargının belirli bir nesneyi bildirmesini sağlamaktadır. Cevher düşüncesini saf mantık ilkelerine indirgeyen Frege ayrıca bu koşulları psikolojik olarak açıklamamaktadır. Saf mantık ilkeleri bizden bağımsız olarak vardırlar. Bunlar birer düşüncedirler. Düşüncelerin insanda var olması nesnelliğin kaynağıdır. Saf mantık ilkeleri bu temelden yola çıkarak düşünceleri ortaya koyan önermeleri analiz ederek mantıksal nesnelerin varlığını bir önermenin içerisinde gösterebilmektedir.

SONUÇ

Geldiğimiz bu noktada cevher kategorisinin çeşitli aşamalardan geçerek bir dönüşüm yaşadığı görülmektedir. Varlığın tanımını vermesi ve varlığın kendisini açıklaması bakımından somut bireysel varlıkla çalışan bir kategori olarak cevher düşüncesinde varlıkla kategori arasındaki ilişki kurulması meşrudur. Kant'ın transandantal düşüncesiyle birlikte varlığın gerçek bir yüklem olamayacağı eleştirisi üzerinden nesne hakkında sentetik a priori ilkelerin haricinde bir yöntem iddia etmek noktasında tartışma yaşanmaktadır. Bu sebeple, cevher kategorisinin ilk dönüşümü Kant'ın transandantal düşüncesi bakımından transandant ve transadantal ayrımıyla ilgilidir.

Aristoteles'in cevher düşüncesinin mantıksal sonuçları cevherin bağımsız bir kategori olması, tüm tanımlarda içerilen varlığın kendisinin bilgisini taşıyan bir tanım olması ve bilgi açısından varlık hakkında en çok bilinmesi gereken kategori olması şeklindedir. Bu bakımdan cevher düşüncesi Aristotelesçi klasik mantık açısından dil ile varlık arasında ilişki kuran temel bir kategoridir. Kant'ın transandantal düşüncesine göre tecrübeden bağımsız olarak bir şeyin bilinmesi mümkün olmadığı için öncelikle tecrübenin zorunlu koşullarının açıklanması gerekmektedir. Bu sebeple, cevher kategorisi gibi

yaklaşımlar saf akla ve deneyime olanak sağlayan nesnelere dönüştürülmelidir. Aksi halde transandant nesneler olarak ancak metafizik nesneler olabilirler. Metafizik nesneler ise bilgimizle alakalı olarak bir katkı sunmamaktadırlar.

Kant transandant ve transandantal ayrımıyla nesnenin doğasının zorunlu bilgisini zihnin doğasına yönelik olarak değiştirerek varlığın verili olmadığını iddia etmektedir. Buna göre, bilginin kaynağını araştırmak a priori ilkeleri ortaya çıkarmayı sağlamaktadır. Bilginin kaynağı nesnelerin bilgisinin ön koşulu olarak düşünülmektedir. Transandantal mantık nesne ve tecrübe arasındaki zorunlu uyumu açıklamaktadır. Saf a priori ilkeler bilginin kaynağında ortaya çıkan ve zihnin gereği olarak elde edilen ilkeler olarak bilginin sentetik a priori süreçlerle elde edileceğini ortaya çıkarmaktadır. Yetilerimiz bilme süreçlerimizde kullandığımız sentetik a priori ilkelerdir. Bu sebeple, nesne hakkında içeriği soyutlamak ve forma dayalı olarak nesneyi incelemek gerekli değildir. Nesne içerik ve form açısından birlikte değerlendirilebilir.

Kant'ın bu yaklaşımı bağlamında transandant açıdan eleştirdiği cevher fikrinin dönüşümünde "aklın kendine içkin" durumunda cevherlerden bahsedileceği sonucu karşımıza çıkmaktadır. Kant'a göre zamanın a priori bilgisi görünüşün a priori olmasıyla ilişkilidir. Cevher düşüncesi kategori olmak yerine bu bağlamda nesnellik formu ve aklın düzeni bakımından düşünülebilir. Bu bakımdan varlığın gerçek yüklem olmaması eleştirisi Kant tarafından varlığın bir yüklem olmak yerine bir belirlenim olarak düşünülebileceğini açıklamaktadır. Varlık yüklemi, özne- yüklem ilişkisinde olduğu gibi yüklemleme üzerinden değil varlığın belirlenmesi, 'burada bir şey vardır' şeklinde bir şeye var denmesinin gerekçesi olarak görülebilir.

Frege'nin modern mantık anlayışında öncelikle dil anlayışı bakımından Aristotelesçi klasik mantığın değiştirildiğini görüyoruz. Burada *Kavram Yazısı* etrafında fonksiyon ve argüman ilişkisine dayalı analitik bir dil söz konusudur. Bu dilde sayının tanımının verilmesinden dolayı sentetik a priori düşüncesinin matematiksel nesnelerde ve mantıkta geçerli olmadığı iddiası taşınmaktadır. Kavramın öne çıktığı ve kavramın anlamının gönderimle sabitlendiği bir düşünce gerçekliği söz konusudur. Frege'yle birlikte cevher kategorisine ihtiyaç kalmaksızın dilin kullanımı düşüncenin gerçekliğini sağlamaktadır. Kavram ve nesne ilişkisi anlam ve gönderim ilişkisiyle nesnel şekilde aktarılmaktadır. Anlam ve gönderimin geçerliği ise düşüncelerin gerçekliğine dayalı olarak sunulmaktadır.

Fregeci anlamda düşüncelerin gerçekliği görüşü yeni bir realizm tartışması olarak karşımıza çıkmaktadır. Dummett, Frege sonrası dönemi "analitik felsefe post-Frege'ci felsefesidir" şeklinde tanımlamaktadır. Buna göre, analitik felsefe dili "realitenin kavranmasında bir aracı olarak" tanımlamaktadır. Mantıksal bakış açısı bu özellikleriyle birlikte dilin ayrıcalıklı bir konuma taşınmasını kabul etmektedir (Rossi, 2011, s. 13). Bu noktada realizm bakımından Dil Felsefesi'nin güçlenen konumu başlamaktadır. Dummett'a göre Fregeci realizm anlamın nesnelliğine önem vermektedir. Ancak dilin doğasını öne çıkaracak bir realizm aslında dilin kullanımına yönelmelidir. Bu bakımından kamusallık içerisinde dilin kullanıma bağlı bir realizm dil felsefesi olarak kabul edilebilir. Gerçeklik de bununla ilgili olarak özneler arası bir tartışmaya ait kılınmalıdır (Weiss, 2019, s. 315-316). Ve dilin kullanımı da rasyonel faaliyet olarak kabul edilmelidir (Weiss, 2019, s. 331). Analitik felsefenin Frege sonrası gelişimi dilin ve dilin mantığının felsefi problemleri çözmek için yeterli bir kaynak olduğunu göstermektedir (Çitil, 2018, s. 38).

Aristotelesçi klasik mantıktan Fregeci modern mantığa geçildiğinde cevher kategorisi kullanılmaksızın mantıksal nesnelerin düşünceler aleminde bir fonksiyonun doğruluk değerine dönüştüğü yargısına varılmıştır. Somut bireysel varlığın cevher kategorisiyle kurduğu ilişkide kalan transandant durum yerine analitik ilkelerin kullanımıyla birlikte dilin imkanının mantıksal nesneyi açıklamaya yettiği görülmektedir.

SUMMARY

Aristotelian classical logic, based on the idea of substance, claims that existence is based on the knowledge of concrete individual being. Aristotle's idea is to propose the idea of substance as a category of being by developing Plato's framework about the principle of non-contradiction. Therefore, existence and thought are together. It means that the principle of non-contradiction defines itself more than the level of knowledge. The distinctive feature of the substance as a category is to know what the being is and to increase the knowledge of this being through other categories attributed to this being. The relationship that the copula establishes with the verb to be encompasses the idea of a mental existence. When the copula signifies existence, there is an extended area for estimating the existence within the context. According to Aristotle's approach, two basic categories can be obtained when talking about a being. Accordingly, there is the category of substance of something and the category of non-substance of something. There is no higher genus than these (Shields, 2022, pp. 248-249). When we subtract what is in the hypokeimenon and what is said for the hypokeimenon, this particular being that we are left with becomes the main subject of research for the idea of substance. The fact that the idea of substance is the essence of concrete individual being, and at the same time, thanks to its position in the categories, it expands our knowledge about existence and determines the fundamental basis of existence as concrete individual being, has enabled expressible existence sentences to be about the essence of being.

Kant proposed that transcendental philosophy organises the source of metaphysical objects as a new approach. Thus, he constructs a way that allows for pure reason and experience. According to Kant's transcendental view of philosophy, it is not the nature of the object that is necessary. The nature of the mind carries necessary knowledge. This move differs from general logic by not accepting knowledge as given. According to Kant, general logic is based on the rules of thinking about all objects. For this reason, ways of thinking by all objects are conveyed by abstracting the properties of objects from thought. In this approach, thinking about objects is based on the form of objects instead of the content of objects. In addition, it is based on the form of objects instead of the general knowledge of logic. In Aristotelian classical logic, to reach the object itself, a substance category of the self is needed first. For this reason, there is a category that is considered necessary to be accepted before experiencing around analytical a priori knowledge. The category of substance is about existence itself, and this understanding of existence necessitates an external intervention in existence. In Kant, substance is the permanence of the real in time (Wood, 2020, p. 106). According to Kant, there is a transcendental place where the concept stands. There is also the logical place used by Aristotle. The information obtained through concepts constitutes the subject of logic and the expansion of our knowledge depends on this place. For this, it is necessary to compare the designs that precede the concepts instead of subjecting objects to a distinction according to their categories.

In Frege's logic, there is a logic of language that cannot be understood because of natural language. By using analytical a priori principles, this logic of language can provide the basic principles that will determine the thing-in-itself and appearance approach to existence. Since Aristotle's inability to reveal the function of quantifications in propositions in his analyses of language created a deficiency in terms of revealing the operations in language, Frege, who put quantifications into use in a different way, wanted to demonstrate that there is a logical field behind natural language from this point of view. In addition, Frege's function approach takes its place as the basis of all languages.

In the Aristotelian classical logic approach, the grammatical form of propositions is considered sufficient. In his conceptual analysis of judgements, the subject and predicate are a new judgement. Frege, inspired by the conditions that arise in the scope of a number in arithmetic, proposed the scope of a concept and a function that would encompass this scope as the logic of language. About this, he developed the idea of judgement. Based on meaning and reference, he integrated the context of the

concept and the context of the sentence. This new understanding of language achieved the logic of language by presenting the foundations of arithmetic as logical. Thus, without the need for the existence of a concept before a judgement, conceptual relations are passed through the thoughts that enable the judgement to be obtained. The task of logic is to obtain the commonality of meaning by working on the concept (Frege, 2022, pp. 65-66). This requires a process. It is possible to define this process as turning into content. Turning into content is the turning of the concept into an object. This rotation is the condition of 'representation by an object that we signify with the word concept' (Frege, 2019, p. 66).

According to Frege, mathematical objects can be explained directly according to the laws of logic. The concept of number can be separated from intuition. The idea of number is not, as in Kant's thought, an object that must conform to knowledge based on experiment and determined according to the principles of reason. Instead, mathematical objects are based on the foundations of arithmetic. The foundations of arithmetic are also logical. In this case, mathematical objects such as numbers are logical objects. The logical object is the truth value and completes the function. Since this function gains a function as a result of the reference provided by the argument placed in the function, the meaning carried by the relevant argument becomes an object. Objects of this type are logical objects due to the process of obtaining them. Frege tries to give a description of objectivity that will separate the objectivity of the concept from psychological situations. Logical objects exist in a third realm that he explains as the realm of thoughts. Thoughts are in sentences according to Frege. They can also be thought without judgement. However, the reference of sentences and the independence of sentences carry their reality as thought.

As a result, Aristotelian classical logic has been changed in terms of language understanding. There is an analytical language based on the relationship between function and argument around Begriffsschrift. Since the definition of number is given in this language, it is claimed that the idea of synthetic a priori is not valid in mathematical objects and logic. There is a reality of thought in which the concept comes to the fore and the meaning of the concept is fixed by reference. With Frege, the use of language without the need for the category of substance provides the reality of thought. The relation between concept and object is conveyed objectively through the relation of meaning and reference. The validity of meaning and reference is presented based on the reality of thoughts.

Makale Bilgileri		Article Information	
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.	***Ethics Committee Approval:***	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı bulunmamaktadır.	***Informed Consent:***	No participants.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.	***Financial Support:***	The study received no financial support from any institution or project.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	***Conflict of Interest:***	Authors declare that no conflict of interest.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.	***Copyrights:***	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

Aristoteles (2002). *Kategoriler*. (S. Babür, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

Aristoteles (2005). *İkinci Çözümlemeler.* (A. Houshiary, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Aristoteles. (1996). *Metafizik*. (5. bs.). (A. Arslan, Çev.). İstanbul: Sosyal Yay.

Başdağ Baş, H. (2017). Klasik epistemoloji yaklaşımıyla yeni epistemolojiyi değerlendirmek. *Felsefe Dünyası, 66*, 131-159.

Beaney, M. (2019). Frege. (B. Lee, Ed.). *Dil Felsefesi* içinde (s.52-81). Ankara: Fol Yay.

Bochenski, I. M. (1961). *A History of Formal Logic*. USA: University of Notre Dame Press.

Cassirer, E. (2017). *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*. (D. Özlem, Çev.). İstanbul: Notos Kitap.

Çekirge, M. (2023). *Kant'ta ve Frege'de yargıların kaynağı meselesi*. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/.

Çevik, A. (2019). *Matematik Felsefesi ve Matematiksel Mantık*. İstanbul: Nesin Yay.

Çiçekdağı, C. (2016a). Kopula üzerine. *Kaygı, 26,* 131-141.

Çiçekdağı, C. (2016b). Aristoteles mantığında 'belirsiz adlar. *Felsefi Düşün*, *7*, 33- 44.

Çitil, A. A. (2018). *Çağdaş felsefe I*. Eşkişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.

Dereko, A. (2012). Duyum, gönderge ve yer üzerine. *Posseible Düşünme Dergisi*, *1,* 50-69.

Dummett, M. (1981). *Frege: philosophy of language*. New York: Harper & Row Publisher.

Dursun, Y. (2015). *Felsefe ve matematikte analitik/sentetik ayrımı*. Ankara: İmge Yay.

Frege, G. (1997). Thought. (M. Beaney, Ed.). *The Frege Reader* içinde (s.325-345). Blackwell Publishing.

Frege, G. (2019). *Kavram Yazısı*. (M. Özdemir, Çev.). İstanbul: Külliyat Yay.

Frege, G. (2020). *Aritmetiğin temelleri*. (H. B. Gözkan, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Frege, G. Kavram ve nesneye dair. (M. S. Türk, Çev.). *Fonksiyon, Kavram, Anlam* içinde (s.61-77). İstanbul: Ketebe Yay.

Gözkan, H. B. (2018). *Kant'ın şemsiyesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Gözkan, H. B. (2020). Frege ve aritmetiğin temelleri. *Aritmetiğin Temelleri* içinde (s.13-71). İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Gültekin, H. H. (2020). *Kant ve Frege'de varlık yüklemi*. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/.

Güven, Ö. (2012). *Kant, Bolzano ve Frege'de yargıların temellendirilmesi ve a priorilik sorunu*. (Doktora Tezi). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/.

İnan, İ. (2018). *Dil felsefesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.

Kant, I. (2019). *Saf Aklın Eleştirisi*. (6.bs.) (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınları.

Keskin, G. (2011). *Kant'ın transsendental mantık anlayışı* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/.

Kuşlu, H. (2012). Çelişmezlik ilkesi bağlamında Aristoteles'in sofizme bakışı. *Felsefe Dünyası*, *55*, 274-292.

Ross, D. (2011). *Aristoteles*. (Ahmet Arslan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yay.

Rossi, J. G. (2020). *Analitik felsefe.* (2.bs.). (A. Altınörs, Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Shields, C. (2022). *Aristoteles.* (M. M. Gökyüz, Çev.). İstanbul: Alfa Yay.

Şaman, E. B. (2021). Cevher – Araz. Ömer Türker (Ed.), *Metafizik* içinde (s.495-513). İstanbul: Ketebe Yay.

Tarhan, D. E. (2016). Frege'nin matematik felsefesinin Husserl fenomenolojisi açısından değerlendirilmesi. *Felsefe Arkivi, 44,* 49-76.

Tarhan, D. E. (2019a). *Husserl ve Frege'de anlam sorunu*. (Doktora Tezi). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/.

Tarhan, D. E. (2019b). Frege'de yargıların formel mantıksal analizi ve düşünceler üzerine. *Felsefe Arkivi, 51*, 235-247.

Vilkko, R. & Hintikka, J. (2016). Existence and predication from Aristotle to Frege. *Philosophy and Phenomenological Research, 2*, 359-377.

Weiss, B. (2019). Dummett. (B. Lee, Ed.). *Dil Felsefesi* içinde (s.315-345). Ankara: FOL Yay.

Wood, A. (2020) *Kant*. (A. Kovanlıkaya, Çev.). İstanbul: Alfa Basım Yayın.

Yıldırım, M. (2016). Frege'nin fonksiyon-argüman ayrımı ve genel önermelere ilişkin analizi. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, *2*(6), 125- 141.

Yıldırım, M. (2017). Frege'nin anlam ve gönderim ayrımı. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, *7*(2), 163-183.